

Mål & Mæle • 4

24. årgang, december 2001

Beholder og indhold

Kan man drikke en hel flaske? Ja, sådan kan man godt sige selvom det er flaskens indhold der drikkes. Hvad er nu det for noget! Læs forklaringen, som i øvrigt fører til den rystende hypotese at navnet *Danmark* er tysk side 5

Rigsdansk og regionaldansk

er blot to af de mange fagord som sprogvidenskabens bruger til at betegne det danske sprog i dets forskellige varianter og anvendelser. Dette ordstof er samlet og forklaret i artiklen side 7

Skrivning

Mange danske studenter kan ikke holde ordentligt på en blyant. De har nemlig ikke lært det i skolen. Læs om de rent fysiske forudsætninger for god og let skrivning side 14

Læsning

Døve børn skal også klare at læse, men det er på andre vilkår end de hørendes. Retskrivningen afspejler i høj grad det talte sprog, men de døve børns sprog er tegnsproget. Det giver store vanskeligheder. Side 22

Krydsordsopgaven

Vi bringer løsningen på Danmarks første krydsord (1924). Opgaven indeholder et par begyndersejle. Læs side 31

Sprogligheder 2

Så er grænsen nået 5

Sprogvidenskabens
betegnelser
for dansk 7

Milepæle på
barnets skrivevej 14

Skidt med det! 22

Kan døve børn lære
at læse og skrive? 23

En gammel rotte 30

Krydsordsopgaven 31

Det danske sprog ikke alene spejler områdets materielle og kulturelle udvikling, det fornyr sig til stadighed, så det kan dække alle samtidens udtryksbehov – samtidig med, at det forankrer os i vore historiske forudsætninger.

Jørn Lund

SprogliGheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til Carsten Elbro, Erik Hansen, Pernille Frost og Ole Tøgeby. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

Birgit Bjerre Hansen
Lindevej 27, Hareskovby
3500 Værløse

! De professorale kommaer

Der var i halvtredserne eller måske først i tresserne en slags åndelig solformørkelse i Danmark, en kulturel handlingslammelse, der medførte, at dansk-lærerne accepterede, at børnene ikke gad lære at sætte kommaer. Det var også lettere, for så skulle man ikke rette fejlene mere.

Da disse børn voksede op, kunne de stadig ikke sætte kommaer, og da de blev dansklærere, kunne de heller ikke lære de nye børn at sætte kommaer. Men så var det jo også ganske let at sige, at indholdet alligevel er det vigtigste, og så gjorde det ikke noget, at det var svært at forstå på grund af alle fejlene, der altså nu ikke længere var fejl.

Visse af børnene blev professorer, og de fandt så på forskellige måder at slippe uden om miseren, først ved at bruge pausekomma, men det var alli-

gevel for let, og når man er professor, skal det gerne være svært for andre.

Derfor opstod det nye komma, der udmærker sig ved, at der er færre af dem, så det bliver endnu sværere at læse sætningerne. Og visse professorer måtte så også opfinde en ny grammatik, hvor man kalder bisætninger for ledsætninger, og hvor man også laver om på andre benævnelser, så man sikrer sig, at man har noget at slå de studerende oven i hovedet med.

Det er altså OK. Professorer skal bl.a. leve af at sælge lærebøger om det nye, de har fundet ud af.

Men at man skal høre dem prale af det og kagle af stolthed over, at den logiske sætningsopbygning i det skrevne sprog skal kastes på møddingen, det er lige lovlig stærk nok! Det er ikke, fordi jeg er konservativ. Jeg synes, at artiklen for et par numre siden om det påpegede akkusativ var ganske fremragende og bør danne grundlag for en egentlig videnskabelig undersøgelse. Men bliv endelig ved med at kalde det akkusativ.

Eksemplet i Galberg Jacobsens artikel i MM 2/2001, side 24, er ulæseligt, uanset hvilken kommatering man bruger. Men det er måske nok lettest, hvis man bruger den grammatikalske!

Venlig hilsen

*Keld Dybkær
Frederiksberg*

! Se professor Tøgebys artikel i forrige nummer af Mål & Måle (24. årg. nr. 3).

? Reven eller revet gulerod

Jeg er kommet i tvivl. Er det gammel dansk at sige:

Jeg kan godt lide reven gulerod.
De kører rundt i en stjålen bil.

Nu er gulerod og bil fælleskøn. Men med intetkøn går det også nogen gange:

Jeg spiser reven æble til morgenmad.

Det er lige som det er nogen bestemte ord det går med: *reven*, *skreven*, *fangen*, *fløjen*.

Men nogen gange er der en betydningsforskel:

En røget sild.

En røgen cigaret.

Og i bestemt form:

Den røgede sild.

Den røgne cigaret.

Og hvorfor kan man sige:

En iturevet avis, eller en itureven avis,

men ikke:

den iturevede avis.

Man kan godt sige:

En fangen fugl eller en fanget fugl, men på mig virker det underligt at sige:

den fangede fugl, i stedet for

den fangne fugl.

Og hvorfor hedder det:

den fløjne fugl og ikke

den fløjede fugl?

Med venlig hilsen

Tue Eriksen
Århus

! Dine betragtninger og funderinger over hvad der er ordentligt moderne skiftsprog, stemmer helt med nutidige vejledninger i sprogbog, fx Retskriv-

ningsordbogen 2001, § 31-35 (s. 675 ff.).

Problemet er at formerne på *-et* og *-ede* breder sig. I Retskrivningsordbogen har man eksempler som en *maskinskreven/maskinskrevet* meddelelse en *strøgen/strøget* skjorte. Og for mange år siden hørte jeg Niels Bohr i radioen tale om *nogle iagttagede fænomener*. Så det er såmænd nok fremtiden...

I øvrigt er problemet med tillægsformernes (participiernes) bøjning behandlet i M&M årg. 19, nr. 2, s. 4-6.

EH

? Forstår jeg ikke dansk mere

I en ofte gentagen tv-reklame for Københavns El slutter man hver gang med den manende sentens: »Du ville kende os, hvis vi ikke var der«.

De må jo mene, at man ville savne dem, hvis de ikke var der. Er det virkelig rigtigt, at ordet kende har fået en sådan ny betydning, og hvordan – gennem hvilket led – er det gået til? Eller tager de bare gas på os?

Når jeg nu skriver, vil jeg også af med en gammel anke til redaktionen: Kunne I ikke gå over til at skrive forfatternavn i begyndelsen af hver artikel, sammen med overskriften? Navnet er ikke uden betydning for, om man vil læse artiklen, og nu må man sidde og bladre et ukendt antal sider frem, til man endelig finder ud af, hvem ophavsmanden er.

Venlig hilsen

Estrid Bjerregård
København

! Der er heller ingen i redaktionen der forstår den smarte formulering. Men måske er der læsere der kan?

Forslaget om forfatternavn før artikel vil vi overveje. Men vi bringer jo

også altid fødselsår og beskæftigelse, og det vil nok fylde lidt rigeligt i en slags overskrift.

EH

! Reduplikation

Kære Lars Brink

I din artikel om reduplikation i Mål & Mæle 3/2001 skriver du, at du mangler skriftlige eksempler herpå. Tillad mig at give dig et.

I min danske oversættelse af Garry Trudeau: *Doonesbury* 22 — Jeg havde IKKE et økonomisk forhold til den

kvinde! har jeg anvendt reduplikation netop for at karakterisere den unge tælendes sprogbrug. Replikken lyder på dansk: »Vi er sådan **kærester-kærester**«, og den er ikke direkte oversat fra amerikansk. Her lyder replikken: »It's not like we're boyfriend-girlfriend«. Som du ser, har jeg fremhævet førsteleddet med fed skrift for at give læseren en udtalevejledning.

Oversættelsen er foretaget i august 2001, og albummet udkom i oktober 2001.

Med venlig hilsen

*Ole Steen Hansen
Vejle*

Så er grænsen nået!

»De drak hele flasken i løbet af aftenen«, »Han ryger vistnok en karton om ugen«, »Jeg elsker sardiner. Jeg kan spise en hel dåse til frokost«.

Det er først når man tænker nøje efter at der er noget sært ved den slags dagligdags replikker. Man drikker jo ikke en flaske, ryger en karton eller sætter en dåse til livs. Det er derimod disse beholderes indhold der konsumeres.

Det er faktisk almindeligt at man nævner beholderen, men mener indholdet. Prøv selv at lave eksempler med *kop, glas, bæger, pakke, kasse, ringbind* osv.

Gård

Det er noget man kan spore langt tilbage i tiden. Nogle af de betydningsforskydninger der er sket gennem tiden, hænger netop sammen med det sproglige forhold mellem beholder og indhold.

Tag nu fx ordet *gård*. Den oprindelige betydning er 'indhegning'. Ordet er beslægtet med *gærde, omgærde, gjord* (dvs. 'rem') og andre. Grundbetydningen er 'indhegning', men efterhånden også det der er inden for indhegningen, nemlig en *gård*. På tysk og engelsk er det blevet til 'have': *Garten, garden*, men det er en helt parallel udvikling.

Stammen og betydningen går igen i nogle østeuropæiske bynavne: *Beograd, Novgorod* og *Leningrad* og *Stalingrad*, som nu begge har skiftet navn.

Kancelli

kommer af det latinske flertalsord *celli*. Grundbetydningen er 'gitter-

værk', 'stakit', 'skranke' eller 'grænse(r)' i almindelighed.

Senere er det indholdet der overtager betydningen, og *kancelli* kommer til at blive betegnelsen for et retslokale eller et kontor i den offentlige administration, hvor borgerne ydmygt må vente ved skrankerne.

Byer

I gammelt nordisk var et *tun* en indhegnet plads, også ligefrem en gårdsplads. Ordet *tun* er nært beslægtet med tysk *Zaun*, som har den oprindelige betydning den dag i dag, nemlig 'hegn', 'stakit', 'plankeværk'.

I dansk er det igen indholdet som har taget magten over ordet *tun*. Og det samme er sket i engelsk: *town* er den samme stamme som det danske og det tyske ord, og betydningen er som bekendt 'by'.

Mark

Den oprindelige betydning af *mark* er 'grænse' eller 'grænseområde'.

Ordet er beslægtet med *mærke* og *markering*. I ældre dansk betød *landemærke* 'grænsekel'; nu bruges ordet kun om en gade i det indre København.

Også *mark* har gjort udviklingen med. Først var det en markering af et jord- eller landområde, senere blev det betegnelsen for det som ligger inden for markeringen, og det ender med at betegne et stykke dyrket jord – uanset om det er indhegnet eller ej. Ordet kan også betyde 'skov(område)' eller slet og ret 'skov', men denne betydning finder

man nu kun i stednavne, fx *Sjælsmark*.

Betydningen 'landområde' genfinder vi i talrige stednavne i Danmark og i de andre nordiske lande: *Fensmark*, *Telemark*, *Finmarken* osv.

Danmark

Og lad os lige se lidt på *Danmark*. Den gamle betydning var 'danergrænsen' eller 'den skovstrækning der markerer det område hvor danerne bor'. *Danmark* er i øvrigt det eneste danske stednavn hvor *-mark* har betydningen 'grænse'.

Men hvem er det der kalder en beboer på Lolland for en lollik eller en grænse eller et landområde *Danmark*? Det må næsten nødvendigvis være nogle der ser det udefra: »Det derovre en danergrænsen. Pas på du ikke kommer til at overskride den, de er helt vilde og gale derinde!« Det må være danernes naboer mod syd, sakserne.

Og hvis det passer, så er navnet *Danmark* tysk!

*Erik Hansen, f. 1931
professor i dansk sprog.*

Mål & Mæle

ISSN 0106-567X

Redaktion:

Carsten Elbro, Pernille Frost,
Erik Hansen, Ole Togeby.

Tegninger: Hanne Simone

Ekspedition og produktion:

Elbro-Tryk

Håndværkervej 10

Postboks 3072

6710 Esbjerg V

Giro 747-3494

Telefon 75 15 43 60

Mål & Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er 174,00 kr. pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til Elbro-Tryk. Hertil henvender man sig også om adresseforandring eller fejl ved bladets levering. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål & Mæle sendes til bladets sekretær:

*Birgit Bjerre Hansen, Lindevej 27, Hareskovby,
3500 Værløse*

Eller som elektronisk post til Carsten Elbro på adressen ce@cphling.dk

Hjemmeside: www.cphling.dk/Maal+Maele

Sprogvidenskabens betegnelser for dansk

Interessen for dansk sprog har fået en renaissance inden for skole og uddannelse. Indtil for få år siden var beskæftigelsen med dansk sprog indskrænket til et absolut minimum. Man fandt, at kun den allernødvendigste grammatikundervisning var tilstrækkelig. Men fra i år har initiativerne til at styrke sprog- og grammatikundervisningen fået ny styrke. Nu bliver reformerne fra 1970'erne revideret med henblik på at øge andelen af grammatik og sprogvidenskab. Det er igen tilladt at beskæftige sig med dansk sprog som en naturlig del af undervisningen.

I sproglitteraturen bruges forskellige udtryk for dansk og udtrykkene bliver ikke altid forklaret. Man kan støde på termer som *rigsdansk*, *dialekt*, *omgangssprog* og *erhvervsdansk* uden angivelse af deres betydning. Det kan derfor være på sin plads at give en oversigt over definitionerne på de mest almindelige betegnelser for dansk. Eksemplerne er skrevet med en meget enkel lydskrift.

I artiklen behandles følgende udtryk: ➞

Dansk er mange ting

Dansk er navnet på et sprog i modsætning til andre *nationalsprog*, en betegnelse, der dog på dansk ikke har vundet indpas. Men også inden for Danmarks grænser tales andre sprog end *rigssproget*. Blandt de oprindelige sprog inden for Danmarks grænser kan nævnes grønlandsk og færøsk i landsdelene Grønland og Færøerne og i Sønderjylland tysk som mindretalssprog. Desu-

den taler mange indvandrere fra 1980'erne og 1990'erne deres modersmål. Dansk adskiller sig fra de nærmest beslægtede sprog norsk og svensk og også fra færøsk og islandsk. Selvfølge-

anglicisme
argot
dagligsprog
dansk
dialekt
erhvervsprog
germanisme
jargon
jysk
kancellisprog
københavnsk
lavssprog
låneord
normalsprog
officielt sprog
omgangssprog
provins
regionalsprog
rettens sprog / retssproget
rigsdansk
rigssprog
slang
standarddansk / standardsprog
sydslesvigdansk
ødansk / øsmål

lig er der også store forskelle til sprogene engelsk, fransk og tysk, der i vores del af verden gælder som de såkaldte *hovedsprog*.

Uden for Danmarks grænser umiddelbart op til den danske landegrænse bruges *sydslesvigdansk* i et større sammenhængende område. Det betegner den særlige variant af dansk sprog, der efter 1920, men navnlig efter 1945, har udviklet sig i det danske mindretal i Slesvig og Holsten. Derudover findes der større eller mindre sprogkolonier bestående af danske udvandrere i Australien, Nord- og Sydamerika, men frem for alt i Skandinavien og Tyskland.

Rigssprog eller rigsdansk

Rigssprog eller *rigsdansk* er synonyme betegnelser for det sprog, der tales og skrives i hele Danmark. Det regnes for en slags dansk *sprognorm*. *Rigssproget* er opstået af et dannet hovedstadsdansk, der blev talt af embedsmænd og deres familier. *Rigsmål*, en lidt ældre betegnelse for det talte danske sprog, er egentlig et *lâneord* fra norsk. Det er den variant, der læres i skolerne, som tilstræbes i de landsdækkende elektroniske medier og som udlændinge undervises i. Dog har man i løbet af 1980'erne og 1990'erne i dansk TV og radio i stadig højere grad kunnet høre speakere, der benytter dialekt. Det synes, som om rigssprogsnormen i dag ikke besidder samme høje position i de moderne medier. Den, der taler rigsdansk, gælder for at tale, »så man ikke kan høre, hvor han kommer fra i Danmark«. Betegnelsen er opstået i det 19. århundrede samtidigt med den tyske betegnelse »Reichssprache«. Det er sandsynligt, at man har overtaget betegnelsen fra tysk, hvor den blev brugt hyppigt navnlig i tiden op til det tyske riges grundlæggelse i 1871. I det 20. århundrede er den i

dansk blevet brugt i Sønderjylland, på Færøerne og Grønland om danskere fra rigsfællesskabet og deres sprog.

Betegnelserne *rigssprog* og *rigsdansk* anvendes med to forskellige betydninger. Den første betegner en dialektfri og slangfri dansk udtale. Den anden bruges om det officielle danske sprog, dvs. embedssproget i forvaltningen og retssproget ved domstolene.

I løbet af 1970'erne og 1980'erne er ordet *standarddansk* opstået. Det betegner et sprogs alment anerkendte form, eller det, der også kaldes *normalsproget*. Betegnelsen er oprindeligt en *anglicisme*, her i form af et *lâneord* fra engelsk, som vi har optaget i vores sprog. På engelsk bruges *standard language* om det anerkendte normalsprog i en bestemt del af den engelsktalende del af verden – ofte i forhold til dialekten. Navnlig her ved årtusindskiftet er det danske sprog udsat for en intensiv indflydelse fra engelsk. Danske ord og vendinger erstattes med engelske udtryk i et omfang og med en hastighed, der ikke er set siden den tyske sprogpåvirkning i middelalderen i Danmark.

Dagligsprog

Dagligsproget er det, som vi alle bruger i løbet af vores dagligdag. Nudansk Ordbog anfører med en forklaring for *daglig tale* et eksempel: at »tale almindeligt ukunstlet omgangssprog«. Dermed kan f.eks. nævnes »*nu smutter vi*«, for det, der i normalsproget kan hedde f.eks. »*lad os se at komme af sted til børnehaven*«. Dog kan der være stor forskel på den måde, vi taler med andre mennesker på. »*Se så at komme i gang*«, siger man nok til et barn, der skal tage støvler på, men nok ikke op i en kollegas åbne ansigt, hvis han er lidt langsom i optrækket med at regne et ferietillæg ud.

Dagligsproget er meget varieret og tillader os at udtrykke en ting på mange forskellige måder. Afgørende for vores valg af sprogligt udtryk er den talende, modtageren, situationen og formålet (se nedenfor under *slang*).

Høj- og lavsprog

Termen *sociolekt* betegner sprogformer, der beror på den talendes sociale status. Man taler navnlig om højvariant og lavvariant. Udtrykket stammer fra den engelske sprogforsker Basil Bernsteins undersøgelser fra 1950'erne og 1960'erne, der førte til teorier om *elaborated* og *restricted* kode. Teoriene opstod inden for lingvistikken i Storbritannien, hvor man på grundlag af sprogbrugen alene mente at kunne opdele sprogbrugerne i en højere og i en lavere social gruppe. På dansk har man navnlig inden for *højkøbenhavnsk* og *lavkøbenhavnsk* fundet eksempler på forskellig udtale og ordvalg i de sociale lag. For eksempel giver lavkøbenhavnsk sig til kende ved dybtliggende a'er: »*Jar bor ud' på Nørebro*« (jeg bor ude på Nørrebro). *Højkøbenhavnsk* skulle især blive brugt i den nordlige del af København og i forstæderne nord for København. Og i de socialt bedre stilledede nordkøbenhavnske forstæder taler man nok anderledes end i forstæderne syd for Hovedstaden.

I de senere år har enkelte træk fra københavnsk bredt sig til hele landet. Den aspirerede t-lyd i den lavkøbenhavnsk udtale har f.eks. siden 1980'erne bredt sig til hele landet. Oprindeligt var det et kendetegn for lavkøbenhavnsk at sige: »*Ska' vi ha tse?*« (skal vi have te?).

Et af de mest kendte eksempler på lavkøbenhavnsk er nok Gerda Gilboes gengivelse af Eliza i musicalen *My fair Lady*, der havde Danmarkspremiere i

1960. Sprogforskeren og dialekteksper-ten professor Henry Higgins mener, at folk er, som de taler. Han vædder med en bekendt om, at han ved at »justere« blomstersælgersken Eliza Doolittles (lav)sprog kan få en virkelig dame ud af hende. »En snegl på vej'n er tegn på regn i Spanien« er en af de udtaleøvelser, som Eliza skal gennemgå. Det dannede rigsdanske bliver i lavkøbenhavnsk gengivelse til »*En snarjl på varjn er tarjn på rarjn i Spænjén*«.

Inden for dansk sociolingvistik forskning er det på grund af danske byers ringe størrelse og de sociale lags udjævning blevet anset for at være svært at finde sociolekter i andre danske byer end København. Men i andre større danske byer kan man nu nok konstatere social forskel på sprogbrugen. Den, der i Århus siger: »*Åb på Trøjbår, dær boj' vi min barndom. Å dær rant maj å min søsder gemmel skouen nej få å se tåget kom' få'bi*« (oppe på Trøjborg, der boede vi i min barndom. Og der løb jeg og min søster gennem skoven ned for at se toget komme forbi) eller »*Sko' vi gå nej på haun'n?*« (skulle vi gå ned på havnen?) adskiller sig nu nok ikke kun i sproglig, men også i social henseende fra den, der siger: »*Uj' i Skåje, der er min kon' å maj så glaj ve å bo*« (Ude i Skåde, der er min kone og jeg så glade for at bo) eller »*Ska vi hent' båjen uj' ve' mol'n i Saksil?*« (Skulle vi hente båden ude ved molen i Saksild?). Men desværre er der i Danmark aldrig blevet foretaget større undersøgelser af sociolingvistiske forhold uden for København. På den anden side kan det i mange danske byer betegnes som udtryk for forskellige dialekter i forskellige bykvarterer.

Dialekt og regionalsprog

Termen *dialekt* betegner en regional- el-

ler stedsbetinget variation af dansk, der tales af indbyggerne inden for et afgrænset område (navnlig på landet). Sprogformen afviger tydeligt fra rigssproget og betragtes af sprogbrugerne ikke som en varietet af det rigsdanske. Forskellene eksisterer især inden for udtalen og ordforrådet. De største dialektforskelle i Danmark eksisterer imellem jysk, østdansk og ødansk. *Østdansk* tales på Bornholm. *Ødansk* eller *ømål*, som det også kaldes, deles op i fynsk, sjællandsk og sydmål. Dog kan disse hoveddialekter opdeles yderligere i mindre områder, hvor der bruges samme udtryk. Således kan man komme helt ned til en lokal dialekt, der kun tales i et sogn eller på den ene side af en bugt eller et skovområde. Der findes mange lokale varianter, idet f.eks. visse øer hidtil har været selvforsynende og derfor ikke havde behov for megen kontakt med resten af samfundet.

Her skal ikke bringes eksempler på gamle og glemte ord fra livet på landet, som det var engang, men demonstreres, at dialekterne også er ydedygtige til at beskrive vores moderne hverdag.

I Nordjylland kan man f.eks. høre om »*Hær we haue, der æ'rd så skøn, æ sol skjener mier en' owæ i Kjøwen-havn*« (Her ved havet, der er det så skönt, solen skinner mere end ovre i København). Midtjyder, der, nok til stor forundring for mange, altså ikke kun lever i Århus, kan sige »*Å a tøvs no et, a' de' reidi va do saier dær*« (Og jeg synes nu ikke, at der rigtigt, hvad du siger der) »*Fo de' æ en gevaldi' stue nøj lastbil han har få't. Sån' jen mæ svan'hals. De'it' som mi' den gammel gro.*« (For det er en ret stor ny lastbil, han har fået. Sådan en med svane-hals. Det er ikke som min den gamle grå).

I Sønderjylland, fra en linie, der går lidt syd for Kolding til syd for Esbjerg,

hilser man på hinanden med et »*møjn*«. Da høj og lav bruger ordet også som afskedshilsen i alle situationer, vækker det stor undren blandt andre danskere. Desuden elsker børn i Sønderjylland »*bum*«, der på rigsdansk hedder slik. Og i Århus kan man høre udtryk, der ikke forekommer andre steder: »*Det er skis'me nåej gøjemøj å sku lav' alting om hel tiden*« (Det er sandelig noget møg, når man hele tiden skal lave om på alting), mener man i landets andenstørste by.

Brugen af dialekterne i Danmark har dog forandret sig meget. Dialekterne går tilbage og mange hævder, at de vil uddø i fremtiden. På grund af regionaliseringen og de moderne mediers udbredelse (TV, radio, internet) i Danmark har sproget, hvor der indtil for en generation siden taltes dialekt, allerede udviklet sig i retning mod rigssproget.

En af årsagerne til denne udvikling ser mange i den kendsgerning at det gamle landsbyfællesskab er opløst. Derfor spår mange, at dialekterne for fremtiden ikke har store overlevelseschancer. Nok bor mange danskere stadigvæk i en landsby, men de har fået større social kontakt til den nære storby, hvor arbejdspladsen, supermarkedet og uddannelsesinstitutionerne ligger. Men i de områder i Danmark, som man førhen kaldte for 'udkanterne af provinsen', trives dialekterne stadig. Navnlig i Nordjylland, i Sønderjylland og på Bornholm har dialekterne kunnet holde sig bedre end andre steder i landet og her synes de at have større overlevelseschancer.

I adskillige år eksisterede en skarp skillelinie imellem provinsen og det københavnske. I København talte man det pæne sprog, og den, der kom fra provinsen, aflagde hurtigt sin dialekt eller sit regionalt farvede dansk til fordel for

rigssproget eller »københavnsk«. En dansk talemåde udtrykker holdningen til provinsboere i Hovedstaden før den passende udtale er tillært. Man talte ofte om en person med langsom fatteevne som »den, der er kommet ind med fire-toget«.

Navnlig i Steen Steensen Blichers novelle »Æ bindstouw« fra 1842 eller Hans Kirks »Fiskerne« fra 1928 bruges dialektale træk ved sproget som et særligt stiltræk til at kendetegne personer.

Nogle af dialektforskellene lever i moderat form videre i vores moderne *regionalsprog*. Siden 1970'erne bruges termen *regionalsprog* om det regionalt farvede rigssprog, der tales i en region eller en *landsdel*. Et ældre dansk udtryk er *landsdelsmål*, og i den betydning kendes det i dag stadig i Norge. Betegnelsen *regionalsprog* bruges på dansk om en udtale, der er karakteristisk for et regionalt farvet sprog, der kan variere alt efter bruger og situation. Det er dog ikke et sprog, der er standardiseret som en landsdels eller regions officielle sprog. Det betegner snarere en regional farvning af især udtalen og ordvalget, og det ligger derfor nærmere rigsmålet end dialekten. Man taler i Danmark hyppigst om *østdansk* og *vestdansk*, men for den, der hører godt efter, eksisterer der flere regionale varianter.

Slang

Slang er en variant af hverdagens sprog, der ikke er stilistisk neutral. Det kan nok ikke betegnes som et bestemt sprog i sproget, altså som et homogent fælles sprog, der bruges af alle sprogbrugere. Det drejer sig snarere om et sprogslag, der tager sig friheder og bryder med alment accepterede normer. *Slang* findes overvejende i talesproget. På skrift bruges den hyppigt inden for skønlitteratu-

ren som et særligt stiltræk. Specielt på ordforrådets område adskiller *slang* sig fra standardsproget, selv om man også i udtalen og syntaksen kan finde særheder. Vi benytter os alle af *slang*.

Slang kan være geografisk afgrænset, især til storbyerne, men udbredelsen gennem medierne (radio, fjernsyn og internet) gør, at brugen af visse udtryk hurtigt bliver landsdækkende. *Slang* bruges oftest indbyrdes af ungdommen. Adskillige ord i rigsdansk var engang slangord, såsom *knallert* og *dollargrin*.

Men *slang* er dog oftest kortlivet og lokalt præget, idet de fleste slangudtryk kun lever i de lokale sprogmiljøer. Synonymer for adjektivet *god* såsom *bred ymer*, *(knæ)høj karse* eller *bare fedt* gælder i dag for forældede eller med to aktuelle udtryk for at være *out* eller *yt*. For blot få år siden var disse udtryk meget brugt over hele landet.

Fagsprog

Et *fagsprog* er en såkaldt *teknolekt*, der benyttes af fagfolk, når de taler fag sammen. Her skal heller ikke fremføres eksempler fra sjældne eller uddøde erhverv, såsom cigarrullerens, tagbinde-rens eller bødkerens, men vises, at moderne dansk også er ydedygtigt inden for moderne fag som IT, computer eller autogensvejsning. Når altså en tømrer taler om »at gerigterne er for korte«, mener han »oversat« til normalt dansk, at rammerne på en dør eller et vindue ikke er lange nok. Navnlig indeholder de danske håndværkersprog mange *germanismer*. Det er ord fra tysk eller plattysk, der med middelalderens teknologiske udvikling (farende sven-de) er kommet ind i det danske sprog. Plattysk er en slags *samlebetegnelse* for de nordtyske dialekter, der navnlig i middelalderen stod stærkt som han-

dels-, håndværker- og forvaltningssprog i Norden. I dag fører det plattyske sprog en mere tilbagetrukken tilværelse som dialekt i Tyskland. På grund af dets stadige domænetab fik det i 1998 officiel status som truet regionalsprog i Tyskland. Dermed gælder det som et beskyttet sprog ifølge Europarådets sprogpagt.

Fagsprog findes overalt, f.eks. også når en landmand taler om *galtene* og *gyltene* i stalden (de kastrede orner og de unge søer, der endnu ikke har født grise) eller om at *rugen dræver*. Når en læge taler om en *abnormal appendiks* (en blindtarm), en jurist taler om *fælleseje* og *særeje* eller om *arveladerens mellemdøde børn* (dvs. børn, der er døde efter en forældredel, men før en anden forældredel), eller når man inden for skomagerfaget taler om at *næserne er gået flade* (at den forreste del af ydersålen på skoen er slidt). En skomager kender flere forskellige skosåler end den normalsprogede nemlig bl.a. *mellemssål*, *for- og bagsål* og *slidsål*. Det er et særligt kendetegn for fagsprogenes specialiserede syn på verden, som vi i dagligsproget ikke altid har behov for.

Helt specielt inden for *fagsprog* taler man om *argot*. Det kunne man også betegne for fagsprogsslang. Men det franske udtryk bruges om uofficiel sprogbrug inden for et bestemt fag eller en social gruppe af især arbejdere. Når en svejsemekaniker siger til den anden: »*Stik mig lige en ny trommestik og hold aftrækkeren. Jeg skal lige ha' den der 12'er svejset fast*« (giv mig en ny svejseelektrode og hold aftrækkeren (specialværktøj). Jeg skal have 12'er-møtrikken svejset fast).

Når en IT-programmør snakker om *at rode i sovsen*, så mener han at ændre på kildekoden i et IT-program. Det er en vittig oversættelse af det engelske *quell-source*. Eller hvis han taler om, *at man*

stikker et kort mere i slottet, så vil han forsyne bundkortet på en computer med et yderligere indstikskort. Og når han taler om *at strikke en ny kommando sammen, der passer til flowen*, så mener han sagt på godt dansk, at tilføje en ny kommando i computerprogrammet, der skal passe til den data flow-plan, der blev udarbejdet, før han begyndte at programmere. Men fagsprog kan også eksistere på tværs af faggrænserne. Før PCernes tid talte man på mange kontorer om *idiotblæk* eller *fumrelak*, når man mente korrekturlak.

Udtrykket *jargon* betegner et ikke-officielt fagsprog, der benyttes af en faggruppe i ikke-officielle rammer. I modsætning til *argot* drejer det sig om en sprogbrug, der er mere lokal. Det kan måske være en sprogbrug, der hersker blandt servicechauffører i en bestemt lufthavn: »*En pickup på 4'eren*« kan betegne en afhentning ved lufthavnens fjerde gate (udgang). Eller det kan betegne en sprogbrug, der kun kendes af arbejderne på et bestemt dansk værft.

Erhvervssprog er en anden form for dansk. Det betegner et selvstændigt fag på uddannelserne på de danske handelshøjskoler. Der hersker dog uenighed om dets betydning på moderne dansk. De fleste danske forskere kan tilslutte sig, at *erhvervssprog* er et sprog, der benyttes i erhvervslivet. Nogle mener, at det er det professionelle sprog, der anvendes i erhvervslivet, som det kommer til udtryk i breve, reklametekster, erhvervskorrespondance, internetpræsentationer og mange andre former for professionel omgang med dansk sprog. Med den definition har det dog adskillige fællestræk med *reklamesproget*. Men sproget i reklamen har et andet formål end *erhvervssproget*.

Reklamesproget er et kunstigt sprog, der med alle midler skal virke på kun-

den og få ham til at købe en bestemt vare. Det er ikke fagsproget for et bestemt erhverv. Andre mener, at det betegner det sprog og den kommunikation, folk bruger hver især i forbindelse med deres erhverv. Erhvervssprog hører dermed altså ikke til et bestemt erhverv, idet der findes mange forskellige erhverv og også tillige fordi grænserne imellem erhvervene i vore dage bliver brudt op.

Kancellisprog

Kancellisprog kalder man den skriftsproglige tradition, som bruges inden for den offentlige forvaltning i stat, amter og kommuner. *Forvaltningens sprog* opfattes af mange som identisk med *kancellisprog*; men Dansk Sprognævn, Statens Information og lignende institutioner gør sig i vore dage ihærdige anstrengelser for at få sproget i officielle skrivelser til at være brugervenligt. En anden betegnelse er *officielt sprog*, der består af *sproget i forvaltningen*, *rettens sprog* eller *lovsproget*. Det er nok fornuftigt ikke at blande de tre udtryk, men at dele dem op efter rettens tre områder: lovgivning, forvaltning og domstole.

Det officielle sprog er stærkt præget af skriftsprog. For eksempel kan man modtage en officiel skrivelse, der begynder sådan: »*Vedlagt fremsendes skrivelser vedrørende skatteansættelserne for skatteårene 1997 og 1998.*« Eller i Forbrugeraftaleloven fra 1987 står der i paragraf 12 a: »*En forbruger kan træde tilbage fra en forsikringsaftale i overensstemmelse med reglerne i dette kapitel (fortrydelsesret). Fortrydelsesretten gælder uanset, om forsikringstiden er begyndt eller ej.*« Og også stadig i vore dages mundtlige juridiske sprog kan der forekomme vendinger, der er stærkt præget af skriftsprog. For eksempel kan det i retten under en for-

handling lyde som følger: »*De påtalte forhold, der ligger før den anklagedes ophold på ... , er forældede. Følgelig agter anklagemyndigheden ikke at foretage yderligere.*«

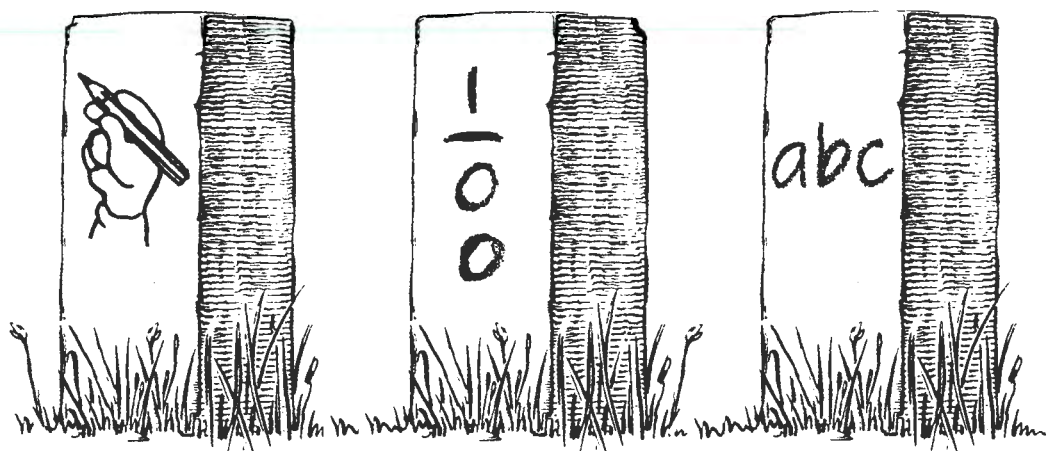
Siden 1955 har Dansk Sprognævn gjort sit til, at kancellisproget er blevet mere borgervenligt. Der findes endda en lov fra 1982, der påbyder, at sproget i love og cirkulærer skal være borgervenligt og nemt at forstå. Og med jævne mellemrum opstår der ønske om at sende personalet i administrationen på kurser i kommunikation, for at de skal lære at skrive borgernært og forståeligt. Udtrykket *kancellisprog* stammer i øvrigt fra middelhøjtyisk *Kanzelie* med betydningen 'et rum i en myndighed, især om en retssal, der er indhegnet med skranker'. Ordet er et lån fra latin *can-cellī*, der betyder 'skranker'.

Mange slags dansk

Det er glædeligt at kunne konstatere, at interessen for beskæftigelsen med vores modersmål er øget. Der findes mange slags dansk. Derfor kan denne lille artikel ikke beskrive alle varianterne udførligt. Den tegner et billede af dagligdansk lige nu. Artiklen er tænkt som en appetitvækker til at gå i gang med litteraturen om dansk, som det findes i vores hverdag. Lad os håbe, at tiltagene for at fremme sprog- og grammatikundervisningen må finde god grobund blandt de unge og blandt dem, der planlægger uddannelserne. Der eksisterer mange varianter af dansk. Det er det danske sprog, som vi nu kan følge med i omkring os.

Lars Eriksen (f. 1957)
cand. phil., tysk jurist, ph.d.
adjunkt ved

Syddansk Universitet – Sønderborg

Milepæle på barnets skrivevej

Sådan lærer et barn at skrive i hånden

»Mange studerende på universitetet holder på blyanten fuldstændig som børn i børnehaven. De sidder og trykker med både pegefinger og langfingeren oven på blyanten. De skriver langsomt, besværligt og ikke så gerne. Der er tydeligvis aldrig nogen, der har vist dem, hvordan man holder på et skriveredskab.«

Sådan sagde dette blads redaktion til mig, da de bad mig om at skrive om hovedpunkterne i den første udvikling af håndskrift. Derfor skriver jeg her om tre hovedpunkter – eller milepæle. Det er milepæle, som både pædagoger, lærere og forældre udmærket kan kende og hjælpe børnene med at nå.

Skal børnene lære at håndskrive? Nu klares jo meget skriveri via computeren. Svaret er entydigt: *ja*. De skal både lære at håndskrive og at skrive på computer. Læseindlæringen støttes markant af, at

børnene kender bogstaverne og kan skrive dem, gerne før skolens indlæring i 1. klasse. Og det er en overkommelig sag for barnet og hjælpende forældre og børnehave. Artiklen handler om disse milepæle, og hvordan børnene kan hjælpes med at nå dem. At nå milepælene er til nytte her og nu for barnet, og de lægger tillige op til en velfungerende håndskrift.

Grebet om blyanten – 1. milepæl

Hånden er et vidunderligt redskab, som kan en masse ting, fx at skrive. Den kan lære at skrive bedre og tidligere, hvis man er lidt opmærksom på den. Den første milepæl er grebet om skriveredskabet:

Løft skrivearmen og støt albuen på bordet nær kanten og lad armen falde slapt ned på bordet foran kroppen. Med

lidt øvelse vil arm og hånd komme i en bekvem udgangsstilling for at skrive. Understøtningsfladen er underarmen, lillefingersiden af hånden med 4. og 5. finger let bøjede, så at de ikke blokerer for skrivefingerne (se figur 1, punkt 4).

Håndleddet er lige, men det bøjes nu og da svagt bagud (mod håndryggen) under skrivningen. Håndryggen er i en vinkel på 40-50° i forhold til lodret.

Læg skrivearmen på plads og spred de tre skrivefinger: tommel-, pege- og langfinger. Læg med den frie hånd blyanten på plads, så at den støtter ved pegefingerens knoed/grundled (punkt 3 på figur 1) og på indersiden af langfingerens yderstykke. Sæt tommelen mod blyanten. Sæt pegefingeren på plads – uden tryk og med leddene i midtstilling (ikke helt strakt, ikke helt bøjet). Bemærk, at det er pege- og tommelfingerens blomme (bløde pude), der rører bly-

anten, for her sidder de taktile sanseceller tættest.

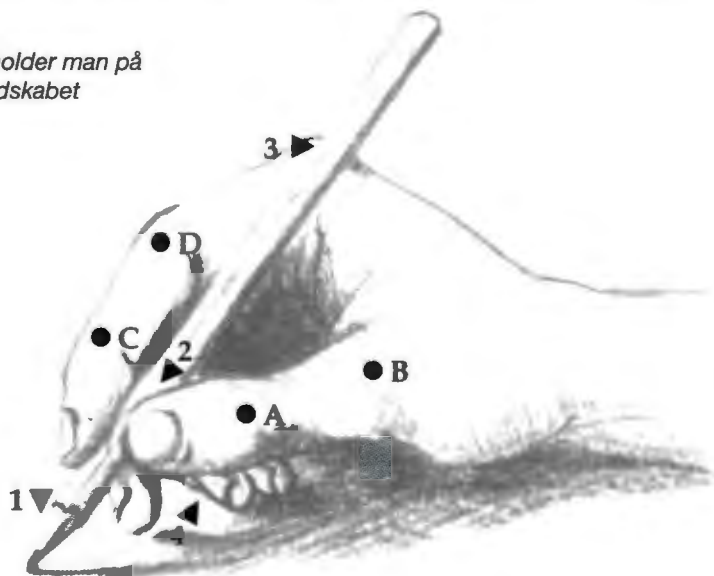
Alle tre fingre bør holde ca. lige langt nede på blyanten, og afstanden til blyantspidsen må være ca. 2 cm (fig. 1.1). Hos venstrehåndsskrivere er afstanden lidt større, så de kan se det, de skriver. Dermed kan fingrene arbejde dynamisk.

Der bør være luft mellem de tre skrivefinger, så at deres bevægelser kommer blyanten til gode og ikke belaster nabofingeren (se punkt 2 på figur 1). Der skal være bevægelse i alle viste fingerled (A, B, C og D på figur 1, herom senere). *Således opnås de bedste muligheder for at skrivefingerne kan udføre velkoordinerede bevægelser.*

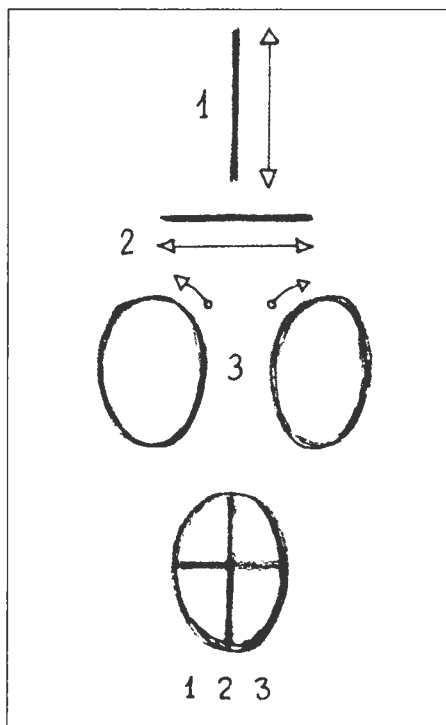
Skrivefingerens bevægelser – 2. milepæl

På grundlag af arbejdsfysiologiske principper bruges primært skrivefing-

Figur 1.
Sådan holder man på
skriveredskabet

rene ved håndskrivning: Små led og muskler til små bevægelser, som kræver mindre kraft. Det giver større præcision og mulighed for hurtigere tempo end fx håndled og skulderled kan præstere.

Figur 2. Skrivefingrenes bevægelser

Ved større bevægelser, fx ved større bogstavformat på tavle og papir, bruges naturligvis hele armen. Det er den væsentligste baggrund for de følgende bevægelser (analyse og indøvelse). At beherske disse bevægelser er den anden milepæl.

Skrivefingrenes bevægelser er en kombination af bøjninger og strækninger:

1. Ned-op-bevægelsen

Skrivearmen skal ligge rigtigt. Start med let strakte fingre, og skriv en streg

ned-op flere gange på samme streg og alene med fingrene. Nedstregen trækkes ind mod kroppen og er lodret, når papiret ligger lige. Bemærk fingrenes stilling oppe (let strakte) og nede (let bøjede) (se figur 2.1).

2. Side-til-side-bevægelsen

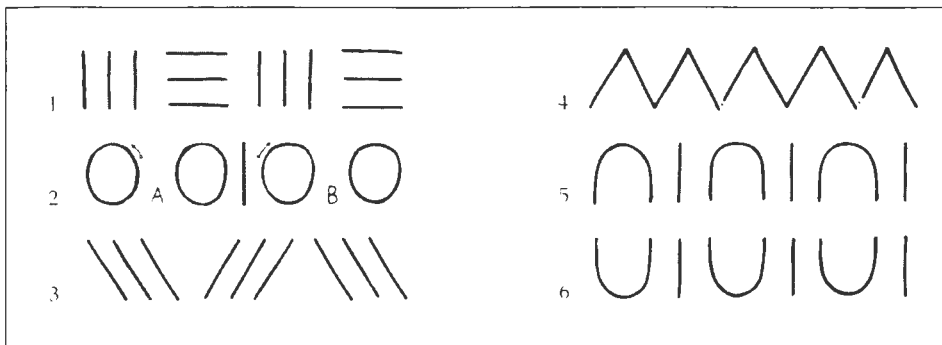
Fasthold samme håndstilling og skriv en streg frem og tilbage, flere gange på samme streg. Brug *alene* fingrene, ikke håndledet. Bemærk fingrenes stilling ved start og slut på en streg. Stregen er vandret ved lige papir (figur 2.2).

3. Kredsbevægelserne venstrekreds og højrekreds

At skrive noget rundt kræver en kombination af bøj- og strækkebevægelser. Samme håndstilling som i de første to øvelser. Skriv en kreds venstrerundt (mod uret) flere gange, herefter en højrekreds (figur 2.3). Bemærk bevægelserne i fingrenes led: Er der liv i tommel- og pegefingers to yderste led? Er langfingeren på plads bag blyanten? Er der en smule afstand mellem langfinger og de to støttefingre (4. og 5. finger)? Er støttefingrene i ro, ellers fasthold dem med den frie hånd – midlertidigt.

De tre skrivefingre er fælles om at holde og styre blyanten, men hver for sig har de en særlig opgave i bevægelserne af blyanten. Det kan barnet ofte godt finde ud af. Prøv at spørge barnet!

Lav ned-op-stregen. Hvilken finger skubber blyanten *nedad* (bøjebbevægelsen)? Det er vigtigt, at tommelen giver efter for pegefingerens skub. Se altså efter, at der er bevægelse i tommelens to yderled. Hvilken finger skubber blyanten *opad* (strækkebevægelsen)? Det er vigtigt, at pegefingeren giver efter og ikke modvirker langfingerens skubbebevægelse.

Figur 3. Grundmønstre, som rummer alle bevægelserne ved bogstavernes udformning

Lav side-til-side-stregen. Hvilken finger *skubber* blyanten mod *venstre*? Mod *højre*? Vær opmærksom på den venstrehåndedes ofte omvendte situation.

Således kan barnet opleve og forstå i praksis, at det er en god idé at holde rigtigt på blyanten.

Hvis et led er inaktivt, så sæt en prik på leddet med en nylonskriver, og lad barnet få prikken til at danse ved hjælp af skrivebevægelser. Eller manipuler leddet med den frie hånd, fx tommelens grundled (fig. 1 B), som ofte er generende inaktivt. I begge tilfælde: skaf hjernekontakt med og herredømme over leddet.

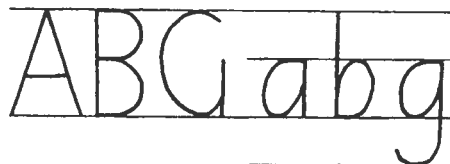
Bogstaverne – 3. milepæl

Bogstavplanchen (figur 4) viser de aktuelle bogstavers form og skrivemåde. Her bruges de fællesnordiske trykbogstaver af år 2000, de første bogstaver i skriveforløbet.

»Trykbogstaver. Herved forstås bogtrykskriftens grundformer i en usammenbundet, let forenklet og normalt lodret form. Anvendes i starten for at indøve de latinske bogstavers grundtræk og støtte læseindlæringen.« (Fra *Håndskrift ved år 2000*. Vejledning udarbejdet af Nordisk Idégruppe for

Håndskrift. Danmarks Grafiske Museum, Odense).

Bogstaverne a, å, g og æ er let forenkledt i håndskriftformen. De er dog ikke så langt fra kursivformen af bogstaverne, og håndskriftformen bruges ofte i læsebogen. Bogtrykformen er ret let at kende, men sværere at skrive. Så hvorfor gøre det.

Figur 5. Bogstavernes højdeforhold

De store bogstaver er lige høje – og lige så høje som små bogstaver med overlængder (fx b, d og h) (figur 5). I et 2-linjesystem går de fra basis til overlinje; de fylder både »stue« og »loft«. De små bogstaver veksler i højde og dybde. De små er børn af de store, og nogle af dem svinger med arme og ben, så der skal fire linjer til at styre dem.

Tidligt ser børnene de store bogstaver på deres vej: BAGER, BIO, VIDEO, IS, TAXI osv.; og de bruger dem måske selv på en tegning (HUS, MOR, CAMILLA). Og nok er de enkle i stregen

Figur 4. Sådan skrives de første bogstaver. Det er ikke indlysende for børn, hvor man begynder, og hvor man slutter. Og hvis de lærer sig noget forkert, kan det være besværligt og blokere for deres sammenhængende skrift senere. Derfor er det bedre at lære bogstavformen tidligt.

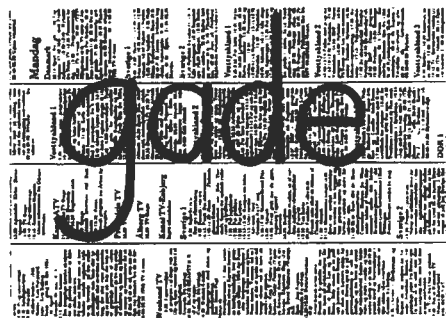
og lettest at skrive. Alligevel er det en fordel at øve de små bogstaver (læseboogens bogstaver) med sigte på læseindlæringen. Og besværet med form og højdeforhold synes overkommeligt.

Figur 6.
En særøvelse.
For at få en god,
rytmisk form
på et bogstav
som a
kan man øve det
oven på et n.

Ved alle øvelser skal man dyrke både form og skrivemåde (bevægelsesvej) fra start til slut; følg pilene i figur 4!

Nogle børn gør desværre bogstaverne nedeste dle lige så brede, som de er høje, fx ved *a*, *d*, *g*, *o*, *p* og *b*. Det ned sætter skrivehastigheden meget. For at undgå brede afarter kan man skrive disse bogstaver oven på et *n* (figur 6). Gør sådan: skriv et *n* i god form med luft øverst mellem stamme og bue. Skriv et planche-*a* ovenpå. Arbejd på

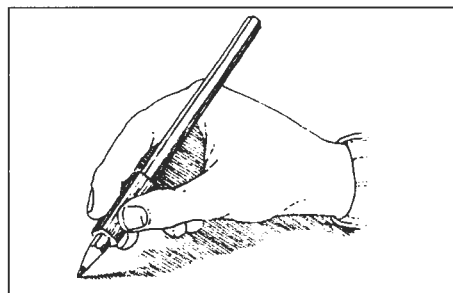

Figur 7. Stort format på avisside.

tilsvarende måde med *n+u*, *n+r*, *n+b*, *n+p* og *n+s*. Brug evt. blyanter i forskellig farve.

Skrivefladen – remedier

Linjer. Når barnet skal øve formen og den rigtige skrivemåde, er det en indlæringsmæssig fordel, at barnet kan koncentrere sig om den sag uden at skulle hæmmes af krav om også at holde et bestemt format og indpasse formen mellem linjer. Altså skal der ikke

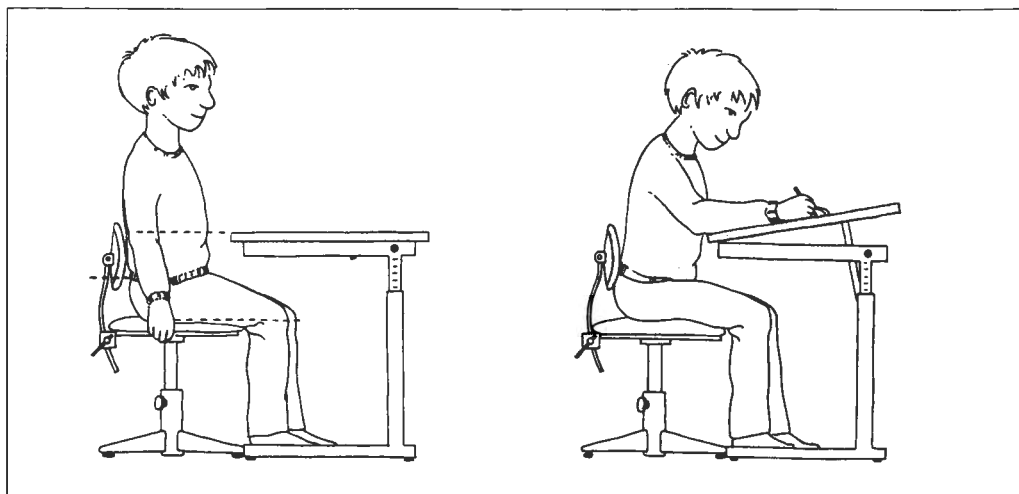

Figur 8.1 og 8.2. Gribetut er en hjælp til at danne et rigtigt og sikkert greb.

være linjer på papiret fra starten. Start fx med linjefrit papir i A4-format.

En enkelt linje gør det senere lettere at styre skriften i linjeretningen. Og hvis de indbyrdes højdeforhold skal præciseres, kan flere linjer være til nytte. Brug almindeligt linjeret papir, hvor basis-, over- og underlinje vælges.

Format. Det vil også være en indlæringsmæssig fordel, hvis den første øvelse i en ny bogstavform sker i relativt stort format, hvor hele armen bruges med den grovmotorik, barnet først behersker. Med den rette form indspillet

Figur 9.1 – 9.4. Skrivestillingen

i hovedet er der tilbage at overføre den på det finmotoriske fingerplan på gængs papir. Den store udførelse kan foregå på tavle med kridt, på store ark, indpakningspapir mv. eller på avisen placeret på tværs, så at spalterne danner stue, loft og kælder.

Redskab. Brug en almindelig blyant af god kvalitet, helst en 6-kantet og med hårdheden HB/2. Det kan være en hjælp til at danne det rigtige greb at have en gribetut eller blyantsfortykkere (figur 8.1, fra Posselt i Herlev). Den giver en stor berøringsflade. Der findes også specielle blyantsfortykkere med hulninger til de tre skrivefinger (figur 8.2, fra Gonge Danmark i Brabrand). Men gribetut med hulninger skal kun bruges i kort tid, fordi de bremser fingrenes frie bevægelser. Blyanten må selvfølgelig gerne suppleres med forhåndenværende farvestifter og nylonskrivere.

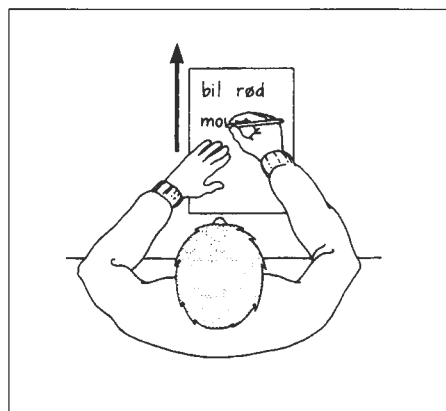
Skrivestillingen

Når de tre milepæle passerer, må opmærksomheden undervejs også rettes

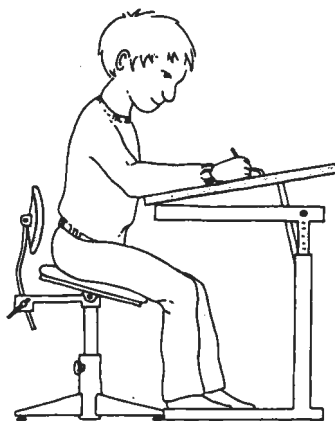
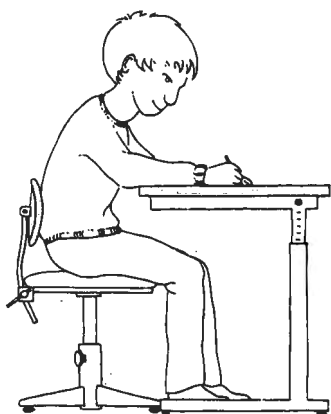
mod arbejdsstillingen, så at skriveriet ikke hæmmes, og den skrivende belastes unødigt.

1. Stol og bord skal passe så godt (figur 9.1), at armene ikke presses langt ud fra kroppen ved for højt bord (normalt ca. en håndsbredde fra kroppen, figur 10), eller vægten hviler på armene (for lavt bord).

2. Stolen kan være med almindeligt vandret sæde og gerne med lavt ryglæn

Figur 10

(figur 9.2), der kan støtte korsbenet og det nederste af ryggen og derved modvirke en sammensynkning af lænden, som det ses på figur 9.3.

3. Den ideelle løsning er en stol med fremadskråt stolesæde, og en skrå bordplade (figur 9.4). Her er ryglænet kun til nytte ved bagudlænet lytte- og hvilestilling.

Når barnet har en fornuftig skrivestilling, og når papir og arme er på plads, skal skrivearmen flytte lidt mod højre

efter hvert eller hverandet bogstav. Den frie hånd styrer og skyder papiret bort fra kroppen ved linjeskift, så skrivearmen hele tiden har samme understøtning, fig. 10.

Senere – når bogstaverne bindes sammen, og papiret er skråt – bliver flytteriet lidt mere kompliceret. Det er så den 4. og senere milepæl.

Læs evt. mere i Christian Clemens: *Bedre Håndskrivning, lærerhåndbog*. Alinea.

Christian Clemens (f. 1922)
forfatter
og forhenv. studielektor/fagkonsulent
i Undervisningsministeriet

Skidt med det!

Udlændinge – især dem med baggrund i eller kendskab til engelsk – undrer sig over at vores lille ord *skidt* ikke er spor slemt. Det betyder jo bare 'snavs': man kan få skidt på skoene; eller det kan betyde 'ting af dårlig kvalitet': plasticte-skeer er noget skidt.

Men endnu mere undrer de sig over at skidt kan bruges i betydningen 'ja': »Kan jeg låne din cykel?« »Skidt!« Havde det så endda betydet 'nej', men det er altså 'ja'. Især som imødekom-mende svar på en bøn eller en anmod-ning: »Er det i orden at jeg først kom-mer ved 12-tiden?« »Skidt!«

Når jeg nu påstår at *skidt* betyder 'ja', så vil det absolut ikke sige at de to ord har samme betydning. Der er en meget raffineret detalje ved svaret *skidt*, og jeg gad nok vide om der egentlig findes no-get tilsvarende i andre sprog.

Med svaret *skidt* markerer jeg nemlig ikke bare at jeg giver min tilladelse eller at jeg kan tilslutte mig noget; jeg fortæl-ler yderligere at jeg gør det af venlighed mod spørgeren – til trods for at det egentlig ikke er helt rimeligt, til trods for at det er imod reglerne, eller til trods for at det er til ulejlighed for mig: »Skulle vi ikke gå en tur inden det bli-ver mørkt?« »Skidt!« »Kunne du evt. nå at slå græsset før du tager af sted?« »Skidt!«

Prøv og hør forskellen: »Er du færdig med at bruge skrivemaskinen?« »Ja.« Over for: »Er du færdig med at bruge skrivemaskinen?« »Skidt!« Det sidste betyder at jeg faktisk ikke er færdig, men at jeg af venlighed lader dig få den alligevel – da jeg nu er sådan en flink fyr.

EH

Kan døve børn lære at læse og skrive?

Overskriftens spørgsmål vil mange opfatte som et underligt spørgsmål for døve kan jo godt se, så hvorfor skulle de ikke kunne læse? Og deres hænder er der da ikke noget i vejen med; det kan man da se når hænderne flyver gennem luften under udfoldelse af tegnsprog. Men har man undervist hørende børn i børnehaveklasse og de første skoleklasser, vil spørgsmålet næppe virke helt så overraskende. Så ved man at læsning og skrivning i meget høj grad har noget med lyd at gøre, og at skrevet sprog har sammenhæng med det talte sprog.

Når man taler om læseforudsætninger, så taler man både om sproglige *færdigheder* på det talte sprog og om *bevidsthed* om det sprog man bruger. At barnet kan sætte sig i et fugleperspektiv og fokusere på dets egne lyde, ord og sætninger – fundere over dets egen tale og eget sprog. Med andre ord, så er der en stærk sammenhæng mellem det talte og skrevne sprog – både hvad angår ordforrådet, ordbøjninger og sætningsopbygningen, og i forholdet mellem sprogets lyde og bogstaverne. Og begynderlæseren skal »opdage« denne sammenhæng.

Døve børn vokser næsten alle op blandt hørende forældre og har derfor ikke fælles sprog med deres forældre. Da forældrene er de primære sproggivere for de små børn, er det klart at dette i høj grad influerer på de døve børns tidlige sprogudvikling. Inden for de sidste 10-15 år har der dog været stadig øget opmærksomhed på at forbedre kommunikationen mellem døve børn og deres

forældre, og – via et øget antal tegnsprogskurser for forældrene – får de fleste døve børn i dag et rimeligt eller godt tegnsprog som primær kommunikationskode. Der er dog stadig lang vej til at forældrene tilbydes så meget tegnsprogsundervisning at de kan være gode sprogmodeller for deres børn. Svært hørehæmmede børn kan have et vist udbytte af deres hørerest og derved have bedre forudsætninger for at lære og forstå dansk, men vil have brug for en visuel støtte i form af f.eks. tegn, eller også vælger også de tegnsprog som primær kommunikationskode. Mange individuelle faktorer får betydning for børnenes udvikling af de to sprog – tegnsprog og dansk, men tilbage står at dansk for manges vedkommende er et 2. sprog de skal lære – og da alene via øjnene og skriften.

Og så er det alligevel ikke så svært at forstå at det kan være svært for døve børn at lære at læse og skrive.

Hvor godt læser døve børn?

At lære at læse og skrive har til alle tider været den største udfordring for døve elever og deres lærere, men der findes ikke her i landet ret mange dokumenterede undersøgelser om hvor godt eller dårligt de faktisk læser.

I 1969 gennemførte Palle Vestberg en undersøgelse af elevernes læsning af *enkeltord* på de daværende to københavnske skoler for døve og hørehæmmede elever. Resultatet var, at der på døveskolen (Skolen på Kastelsvej) var 4 % af eleverne som opnåede et læseni-

veau svarende til hørende elever i slutningen af 3. klasse, og på Randersgade skole for hørehæmmede var det 10 % af eleverne der opnåede dette læseniveau. Et ret pauvert resultat.

Man kan dog spørge i hvor høj grad læsning af enkeltord afspejler læseforståelsen af sammenhængende tekst? En del læseundersøgelser peger på at der er stærk sammenhæng mellem afkodning af enkeltord og tekst-læseforståelse, men findes denne sammenhæng også hos døve børn? Man kunne forestille sig at de falder langt bagud ved læsning af enkeltord, simpelthen fordi de ikke kender ordene, men til en vis grad lærer sig at kompensere for et dårligt ordforråd og fylde disse huller ud ved at lave tolkninger ud fra en hel sætning, teksten og illustrationer.

Adskillige undersøgelser af læsefærdigheder hos døve børn peger på, at gennemsnittet hos afgangselever ligger på et 3. klasse-niveau. Conrad undersøgte i 1977 læseniveauet hos alle afgangseleverne på de engelske døveskoler og fandt at det gennemsnitlige læseniveau svarede til hørende 9-årige (R. Conrad: *The Deaf School Child*. London: Harper & Row, 1979). Han fandt desuden sammenhæng mellem læseniveau og børnenes hørerest samt intelligens. Allen undersøgte i 1983 læseniveauet hos 18-årige amerikanske studerende og fandt ligeledes et gennemsnitligt niveau svarende til 3. klasse. (Se Marschark og Harris' kapitel i bogen *Reading comprehension difficulties* of Cornoldi og Oakhill, 1996)

I Danmark gennemførte Videnscenter for døvblevne, døve og hørehæmmede i 1997-98 en undersøgelse af læsning og stavning på de tre danske døveskoler i Aalborg, Fredericia og København. Her blev læsefærdigheden undersøgt med ord, sætninger og tek-

ster. 110 elever gennemførte læseprøverne, og yderligere 10 elever var ikke-læsere. Disse 120 elever udgjorde *alle* elever på årgangene 3., 4., 8., 9. og 10. klasse.

Eleverne i 3. klasse var klart forsinkede i læsestarten. Kun 2 elever – svarende til 10 % – læste enkeltord beregnet til elever i begyndelsen af 2. klasse sikkert. Hos hørende elever er der ca. 70 % i begyndelsen af 2. klasse, som læser disse ord sikkert.

I 4. klasse læste ca. 25 % af eleverne ord og sætninger sikkert, og 16 % læste tekster sikkert. Her fandt man altså ikke noget tegn på »kompensation« for ringe ordafkodning, hvor eleverne klarede sig bedre på sætnings- og tekstlæseprøverne end på enkeltordsprøven.

De store elever i 8.-10. klasse læste gennemsnitligt sætninger på et 4. klasse-niveau. I bunden var 17 % af eleverne som læste sætningerne med meget ringe forståelse, de var stort set ikke-funktionelle læsere; og i toppen lå 20-25 % af afgangseleverne som havde en middel eller god forståelse af alderssvarende tekster. Dette tyder altså på en væsentlig fremgang fra 1969 – men det er stadig ikke for godt.

I Norge har man netop gennemført en undersøgelse af kommunikation og sproglige færdigheder hos døve og svært hørehæmmede elever. Her var det glædelige resultat at andelen af gode læsere er lige så høj blandt døve/hørehæmmede som blandt hørende børn. Men gennemsnitligt lå de døve/hørehæmmede børn stadig langt bag de hørende. Med andre ord så er spredningen meget større hos de døve/hørehæmmede, og der er en forholdsvis stor gruppe som forbliver ikke-læsere.

Hvorfor er det egentlig så svært for døve?

Man skal forestille sig at man skal lære at forstå en ny kode uden at vide hvad koden står for og uden at forstå princippet i sammenhængen mellem koden og det den repræsenterer. Når hørende børn lærer at læse, lærer de bl.a. det grundlæggende princip i skriftsproget, nemlig at bogstaverne repræsenterer lyde i talesproget. Når børnene får fat på denne sammenhæng, kan de genkende de lydpakker som de selv læser, som rigtige ord. »K...o... n...e« – lydene smeltes sammen og lyder ikke helt, men nogenlunde som *kone* og ordet genkendes af barnet. Selv om det døve barn skulle blive bevidst om at bogstaverne står i stedet for lyde og får artikuleret noget der ligner »k-o-n-e«, så vil det ikke genkende denne lydpakke som et ord og begreb det kender. Og dermed giver det ikke megen mening at foretage denne omkodning.

Er det så ren udenadslære for døve at lære at læse dansk? Lad os dykke lidt ned i døves læseforudsætninger.

Tegnsprog og dansk – nogle forskelle

Lad os først kigge på døves sprog, tegnsprog. Disse sprog har i det seneste tiår gået deres sejrsgang over den ganske verden, idet de enkelte nationale tegnsprog (som er forskellige for hvert land!) i mange lande har opnået status som minoritetssprog – dog ikke i EU og derfor heller ikke i Danmark! At der er tale om fuldgældige sprog med egen grammatik, hersker der dog ikke nogen tvivl om i forskerkredse. Blot har disse sprog ikke nogen entydig skriftlig form. Der findes forskellige transskriptions-systemer som anvendes i undervisning og forskning, men de har ikke nogen

funktionel kommunikativ værdi til overførsel af meddelelser. Bevarelse af ytringer og fortællinger på tegnsprog sker på video og cd-rom.

Tegnsprog er et visuelt/rumligt sprog og udnytter derfor andre grundenheder end et sprog i det auditive medie. Grundenheden i talt sprog er fonemer – enkeltlyde. På tegnsprog er grundenheden håndformer. På talt sprog modificeres disse enkeltlyde af meningsbærende auditive signaler som tryk, intonation (sprogmelodi), pauser. På tegnsprog er de visuelle meningsbærende signaler – ud over hænderne – kropsbevægelser, hovedbevægelser, mimik, mund- og øjenbevægelser. I talt sprog sættes ordene efter hinanden som perler på en snor. Rækkefølgen af ordene, sprogets syntaks, er fast regelbundet og har betydning for ytringens indhold. På tegnsprog udnytter man det rum som ligger foran »tegneren«, og tegnene placeres på en scene. Selvfølgelig udfører man også tegnene i en tidslig dimension, men rækkefølgen af tegnene er mindre regelstyret, idet man ved at udnytte rummet kan udtrykke tegnenes logiske sammenhæng.

Et eksempel: På dansk betyder »Peter giver Hanne en gave« at Peter er den aktive, den glade giver, og Hanne den passive modtager af gaven.

På tegnsprog kan man begynde med at nævne begge personer og udpege en plads til hver af dem på »scenen« foran sig. Hvis man er højrehåndet, vil man typisk placere den førstnævnte til højre og den sidstnævnte til venstre. Derefter kan man pege på Peters plads (reference), vise tegnet for »gave« og vise tegnet for »give« – som udføres (»modificeres for kongruens«) fra Peters plads til Hannes plads. Faktisk kunne man godt have nævnt (og placeret) Hanne først hvis blot man viser hvem

der giver gaven til hvem. Og så svarer det til sætningen »Hanne får en gave af Peter«, hvor Hanne har større betydning end hvis Peter nævnes først.

Der findes dog en »kan-regel« for tegnenes rækkefølge, og den er anderledes end på dansk; men reglen er ikke så fast som regler om ordrækkefølge er på de fleste talte sprog. Denne rækkefølge er tid – sted – person – handling.

Denne forskel på betydningen af ordrækkefølge kan forklare at mange døve børn har vanskeligheder med at forstå sætninger hvor den normale rækkefølge, grundled – udsagnsled – genstandsled, er brudt op. I tegnsprog viser man rumligt hvorledes relationen er, men på dansk skal man selv regne det ud – ud fra ordenes placering. Nogle eksempler:

Passivsætning med agens: »Damen bliver kysset af manden«. Nogle døve børn tror at det er damen, som kysser.

Midtstillet relativsætning: »Manden som besøger damen, ryger pibe«. Nogle døve børn tror at damen ryger pibe, fordi damen er tættest på denne information, og fordi disse tre ord udgør en normal sætning.

Kløvet sætning: »Det er katten som hunden løber efter«. Igen er der byttet om på den normale ledrækkefølge, og nogle døve børn vil tro at katten er forfølgeren.

Elliptisk sætning: »Damen vasker dren-gen og taber sæben«. Grundledet er udeladt i den anden del af sætningen, og nogle døve børn vil tro at det er drengen som taber sæben.

En anden stor forskel på de to sprog er at man på dansk benytter mange små

funktionsord og bøjningsendelser for at beskrive sammenhængen mellem indholdsordene. Det er bl.a. forholdsord, stedord, bindeord, artikler. Disse ord og bøjninger bruges meget mindre på tegnsprog idet relationen mellem indholdsordene enten kan ses af den rumlige placering eller integreres i selve udførelsen af tegnet som kan modificeres på mange måder ved hjælp af hænder, hoved og krop. Denne modificering er ikke tilfældig, men følger nogle – til dels beskrevne – regler som altså udgør tegnsprogets grammatik. Der modificeres på tegnsprog for andre ting end der vises med ordenes bøjninger på dansk. Et par eksempler:

Tidsbøjning af udsagnsord: På tegnsprog siger man næsten altid tiden først i sætningen, og derfor er det unødvendigt at vise tiden igen ved udførelse af tegnet. Tegnet for en handling bøjes ikke i tid. Man har dog en mulighed for at vise verbets tid på tegnsprog – nemlig ved at placere tegnet på en tidslinie i rummet.

Andre bøjninger af udsagnsord: Visse bøjninger findes til gengæld på tegnsprog, men ikke på dansk. Man kan ved at gentage tegnet eller udstrække det over en vis tid vise at handlingen gentages eller at der er flere led involveret i handlingen. F.eks. »Der kom mange på besøg til morgenkaffe« vises ved at lave tegnet for »besøge« flere gange fra forskellige retninger. »Jeg sendte breve ud til alle« vises ved at tegnet for »sende ud« udføres i en halvcirkel foran tegneren og »trækkes« langsomt ud.

Bekendthedsendelse på navneord (stolen): Første gang et navneord bruges, udpeges en placering af det (det tildeles

et locus). Næste gang man omtaler samme ord, peger man blot på dette locus og har herved udtrykt at vi taler om den samme ting – der er sket en bekendthedsudpegning/reference.

Ejestedord: Der findes et tegn for *sin* på tegnsprog, som bøjes i person og tal ved at placere tegnet ved det locus som ejeren har fået tildelt. »Peter tog sin hat og gik« – tegnet for »sin« ville blive placeret der, hvor Peter var blevet placeret. Men ofte bruger man ikke ordet *sin* – med mindre man ønsker at understrege ejerskabet. Man kan vælge at placere de ting som har en indbyrdes relation, på det samme sted i rummet, og så ved man at de hører sammen, såkaldt kongruens. F.eks. »*København har mange dejlige teatre og museer.*« Her tildeles København et locus – f.eks. til højre – og så udføres tegnene for teater og museum også til højre.

Disse eksempler på forskelle mellem de to sprog kan forklare nogle af de vanskeligheder døve har med læsning og skrivning. Der er lang vej mellem tegnsprog og dansk, og tegnsprog er det sproglige fundament som det døve barn har lært verden at kende på.

Og det viser sig da også i nogle af de typiske vanskeligheder som døve har med at formulere sig skriftligt. Der vil naturligvis ske en udvikling hvor vanskelighederne efterhånden mindskes, men selv mange veluddannede døve har relativt store vanskeligheder med at udtrykke sig korrekt på skriftlig dansk.

Mange forskere har fundet en række forhold, hvor døves skrivning adskiller sig fra hørendes

- de producerer kortere tekster,
- de bruger kortere sætninger,

- der er mindre variation i sætningsstrukturerne,
- sætningerne er ofte ufuldstændige,
- sammenhængen mellem sætningerne er mindre tydelig (mindre kohærente),
- de producerer færre komplekse sætninger,
- de laver flere fejl. De hyppigste er udeladelser, tilføjelser, erstatninger af ord samt fejl i ordrækkefølgen,
- de bruger færre biord, bindeord og hjælpeudsagnsord end jævnaldrende hørende, selv om antallet af navneord og udsagnsord er det samme,
- bestemte sætningsstrukturer er svære for dem, og de bruger i langt mindre grad indskudte sætninger.

Susan Gregory fra Birmingham Universitet har undersøgt regelmæssigheder og prøvet at finde forklaringer på nogle af de fejltyper hun fandt i døve børns skriftlige produktioner. Her et par eksempler:

Tegnsprog er et »topic-comment-sprog« (som kinesisk), dvs. emnet introduceres først, dernæst handlingen/kommentaren, mens engelsk (og dansk) er SVO-sprog, dvs. ordrækkefølgen er subjekt – verbal – objekt (grundled, udsagnsled, genstandsled). Dette har medført en fejltypen, som Gregory fandt hos 64 % af 30 børn i alderen 7-9 år. De døve kunne fx skrive »*Tree chop*« ('træ fæld') i stedet for »*Chop the tree*« ('fæld træet'). Emnet, dvs. træet, introduceres først, og derefter kommentaren, at fælde.

Det er i øvrigt ikke nødvendigt med noget subjekt, for barnet går selv ind i rollen som den person der fælder træet –

et typisk tegnsprogstræk hvor man definerer sin rolle i fortællingen og så agerer ud fra den. Det er derfor ofte ikke nødvendigt at angive hvem der handler, hvis det er angivet i en forudgående sætning. Der sker mange og hurtige skift i synsvinkel under en fortælling, og de markeres med skift i mimik, kropsholdning, kropsdrejning m.m.

Disse rolleskift er årsagen til den næsthøypigste fejl som Gregory fandt i stilene (hos 44 % af eleverne). Man markerer med kropsdrejning hvem der taler, og derfor glemmer eleverne ofte at markere hvem der taler, med et navneord eller stedord, de glemmer *siger* samt anførselstegn. F. eks: »*Dog said I am not yes*« (’hund sagde jeg er ikke ja’). Det betyder, ’The dog said: »I am not«. The man said: »Yes« (’Hunden sagde: »Jeg er ikke«. Manden sagde: »Ja«’).

Andre forklaringer på læse- og skriveproblemerne

Vi har hidtil kun beskæftiget os med nogle udvalgte sproglige vanskeligheder som døve støder på i mødet med skriftsproget. Men der findes en række vilkår i deres opvækstbetingelser som i høj grad præger deres muligheder for at læse.

Langt de fleste døve børn har som sagt hørende forældre. Kun ca. 6 % af børnene har døve eller hørehæmmede forældre. Derfor bliver den tidlige kommunikation mellem barn og forældre præget af et manglende fælles sprog. Forældrene kan ikke være tidlige sprogmodeller for børnene hvis sproglige udvikling nødvendigvis må blive forsinket. Forældrenes evner og tid til at tilægne sig tegnsprog vil få betydning for samværet gennem hele opvæksten. Mange, mange samtaler om hverdags-ting og den store verden kommer enten aldrig i gang eller får et begrænset om-

fang og dybde. På bilrejsen ned gennem Europa stiller det hørende barn i hundredvis af spørgsmål, nu hvor det endelig har mulighed for at fastholde forældrenes opmærksomhed gennem længere tid. Spørgsmål om de ting de kører forbi, om de tanker der dukker op, om de bøjer det kigger i, eller de opgaver det arbejder på. Disse samtaler er i høj grad med til at udvide både barnets viden om verden – ud fra egen naturlig nysgerrighed – og dets ordforråd. Den snedige familie med et døvt barn vælger togrejse i stedet for! Eksemplet viser noget om i hvor høj grad det døve barn har begrænsede muligheder for at tilægne sig viden om verden – at erobre verden. Og hermed nærmer vi os nogle af de andre forhold som har betydning for det døve barns læsning.

Afkodning af enkeltord

Hvis en læser ikke kender et enkelt ord i en tekst, kan han enten prøve at forstå det ud fra den sammenhæng ordet står i (top-down) eller tage udgangspunkt i de informationer der ligger i selve ordet (bottom-up). Vi skal se at døve har vanskeligheder med begge angrebsteknikker.

Viden om verden. Som netop beskrevet har døve mange »huller« i deres viden om verden – både om faktuelle ting og om mellemmenneskelige relationer som tit foregår med små intonationer og som det lille hørende barn får »gratis« ved at lytte til voksne og større børns samtaler. Den manglende viden viser sig helt nede på ordniveauet, hvor det generelle ordforråd på dansk er betydeligt mindre end hos jævnaldrende hørende børn. I en undersøgelse af læseforudsætninger og læsestrategier hos de bedste og næstbedste læsere på en efterskole for unge døve viste det sig at selv blandt disse gode læsere var ord-

forrådet på niveau med de 10 % svageste blandt hørende (Carl og Rasmussen, 1999). Døve børn kender heller ikke faste vendinger i sproget og deres ofte overførte betydning.

På grund af de tidligere nævnte forskelle i *syntaks* (ordrækkefølge) på tegnsprog og dansk, har døve børn svært ved at have forventninger til et kommende ord ud fra den allerede forståede del af en sætning. De har ikke noget klart billede af om det efterfølgende – måske ukendte – ord må være et ud-sagnsord, tillægsord eller navneord.

I tekster bindes de enkelte sætninger sammen af nogle *tekstbånd* (kohæsive bånd), idet der henvises til den tidligere tekst med f.eks. stedord (*han, der*), sammenligninger (*større, det samme*) og ved at bruge præcist udvalgte bindeord som beskriver sammenhængen mellem to sætninger (*men* viser modsætning, *derfor* viser årsagssammenhæng). Mange af disse tekstbånd er svære at udnytte for døve læsere, og de kan derfor have svært ved at få sammenhæng i en tekst, selv om de egentlig forstår de enkelte sætninger. Derfor finder man ofte at døve kan finde oplysninger og konkrete informationer i teksterne, men har sværere ved at sætte overskrift på teksten hvor det kræves at der er en overordnet forståelse af teksten som helhed.

Derimod har døve lige så gode muligheder for at udnytte *illustrationer* i form af billeder, tabeller og figurer som hørende børn har. Ja, måske bliver de endda dygtigere til dette end hørende børn pga. deres erfaringer med det visuelle sprog.

Ser man på »bottom-up«-mulighederne, så er den mest basale mulighed, nemlig at sætte *lyd* på bogstaverne og genkende lydpakken som et ord, enten slet ikke tilgængelig eller kun i læderet form for døve og svært hørehæmmede

børn. Der er dog en del undersøgelser som peger på, at selv døve børn efterhånden får nogle fonologiske repræsentationer af ordene ud fra læseundervisning, artikulation, mundaflæsning og et fonologisk håndalfabet, mundhåndssystemet. Her er der dog store individuelle variationer.

En anden mulighed er at lede efter kendte betydningsdele, *morfemer*, i ordet, og dette er en oplagt alternativ strategi for døve børn. Det kræver dog et stort antal parate, genkendelige »morfem-billeder« som basis for opdeling af ordene. Desuden kræver det en grundig undervisning i bøjningsendelser og afledningsendelsernes betydning, hvis barnet skal blive opmærksom på disse dele af ordene.

Endelig har døve såvel som hørende den mulighed simpelthen at lære sig et stort antal ordbilleder at kende – udenad. Det er en mulighed at have et stort indre leksikon af parate, automatiserede ordbilleder.

Kan døve børn lære at læse og skrive?

Jo, forbløffende nok findes der en gruppe døve børn som via stort slid, udholdende forældre, dygtige lærere og egne ressourcer formår at blive kompetente læsere og skrivere. Der findes desværre også en ret stor gruppe som ikke lærer at beherske skriftsproget funktionelt så de kan gennemføre en uddannelse eller klare ret mange jobs. Og så er der en mellemgruppe som lærer at læse på gennemsnitligt 4. klasse niveau, og med denne færdighed suppleret med tegnsprogstolk formår at klare sig igennem uddannelser og siden udføre deres arbejde tilfredsstillende. Men det kræver meget arbejde for den døve medborger at nå dertil.

Læs mere her

Carl, U. (1998): *Døve og svært hørehæmmede børns læsning*. Videnscentret for døvblevne, døve og hørehæmmede. Skriftserie 1998 – 7. København. Tlf. 45 83 38 00

Carl, U. & S. Rasmussen (1999): *Undersøgelse af læseforudsætninger og læsestrategier hos eleverne på Nyborgskolen 1998/99*. Fredericiaskolen. Tlf. 76 20 11 00.

Ulla H. Carl (f. 1961),
projektleder,
cand. phil. i audiologopædi

En gammel rotte

En af de gode ting ved at omgås udlændinge, er at de ser på os udefra, undrer sig over os og på den måde kan få os til at se os selv udefra – og undre os.

Det gælder i høj grad også sproget. Udlændinge der skal lære dansk, kan lære os meget om vort eget sprog ved deres spørgsmål, ved deres undren og ved deres fejltagelser. Som nu forleden dag da jeg talte med en ung japaner.

»I Japan«, sagde hun, »der har vi respekt for de ældre. Det har man ikke i Danmark. I går var jeg sammen med nogle unge mennesker, og en af dem talte om en ældre mand der var ansat i samme firma som han selv. Han kaldte den ældre kollega en gammel *rotte*! Det ville man aldrig gøre i Japan.«

Det havde jeg aldrig tænkt over før: Det er skam ikke spor respektløst at

kalde én en *gammel rotte*, tværtimod er det en kompliment og et udtryk for stor agtelse. Men der er ikke noget at sige til at en udlænding kan tage fejl, når man tænker på hvad vi ellers bruger rotter til, sådan rent sprogligt: *rottehul*, *rotteræs*, *rottefjæs*, *ynge som rotter*; man kan *være til rotterne* – det er lige så slemt som at *have rotter på loftet*; og *baderotter* og *hotelrotter* er ikke medmennesker der nyder stor anseelse.

Men det er noget helt andet med en *gammel rotte*.

Det forholder sig jo sådan at rotter lever et meget farligt liv. Så hvis en rotte når at blive gammel, så må den for det første være særdeles intelligent og ikke til at narre, for det andet må den være meget erfaren og god at hente råd hos.

Altså en rigtig gammel rotte!

EH

Krydsordsopgaven

Mål & Mæles rutinerede krydsordsløsere har nok haft problemer med den uøvede krydsordskonstruktør, som i 1924 offentliggjorde Danmarks første krydsogtvær.

Vi bringer på næste side den rigtigste løsning som vi mener kan skaffes. Men der hører unægtelig et par kommentarer til.

4 lodret: Krydsordet skulle have været bragt i avisen den 14. september, men blev af en eller anden grund udskudt en uge. Det glemte man at tage hensyn til i krydsordsspørgsmålet.

22 lodret: Helt uforklarligt! Løsningsordet må være KANO. Spørgeordet burde derfor være *Fartøj*, *Baad* el.lign. Heller

ikke i den gamle retskrivning skrev man *kan* med d!

63 lodret og 67 vandret: Løsningsordene må være ØXEN og TEXT, med X for KS, hvad der allede i 1924 var ukorrekt retskrivning.

14 lodret: Man har øjensynlig endnu ikke indført den nu ufravigelige regel at spørgeord og løsningsord skal have samme bøjningsform. Se fx 14 lodret: Spørgeord GRÆNSEAFGIFT, løsningsord TOLDEN. 63 lodret: VÆRK-TØJ, løsningsord ØXEN.

72 lodret: *Vandløb* er naturligvis AA. Det var før den nye retskrivning af 1948!

EH

Paa Kryds og Tværs.

	1R	2I	3S	4I	5K	6O		7I	8N	9D	10E	11N	12I											
13E		14S		15O		16D		17A		18R		19N	20O		21T									
22G	23O			24L		25A		26R		27S		28V		29A	30G		31H		32O					
33O		34R		35R		36G		37R		38U		39N		40G		41N		42U		43L				
44N		45A		46T		47E		48R		49S		50E		51R		52O		53L		54D				
55S		56E		57N		58A		59T		60U		61E		62H		63E		64L		65L		66E		
67T		68O		69B		70E		71L		72N		73N		74A		75B		76O		77N				
						78E		79L		80I		81S		82A										
83H		84A		85N		86E		87R		88O		89T		90U		91G		92T		93O				
94V		95N		96G		97E		98L		99S		100N		101U		102R		103O		104V		105E		106R
107S		108I		109A		110M		111O		112A		113T		114S		115G		116Æ		117R		118E		119E
120S		121E		122T		123S		124O		125L		126Æ		127R		128O		129R		130I		131G		
132E		133R		134T		135E		136L		137T		138E		139X		140T		141R		142O				
143N		144O		145L		146K				147N		148E		149V		150A				151N				
		152G		153A		154R		155V		156E		157N		158I		159A				160L				

Vandret

1 Fare.	30 Et Kvindenavn.
6 Indenfor.	41 Fortædre.
12 Et Rensemiddel.	44 Strål.
13 Italiensk Flod.	49 Afkom.
15 Hudedtærn.	51 Snedlg.
17 Et Navn.	53 Tvv.
19 Mat.	55 Rige i Østasien.
20 Latterudbrud.	56 Et Adverbium.
21 Udraab.	57 En halv Snes.
23 Skræk.	59 Uro.
24 17 Aar.	60 Iagttaget.
25 Intel.	61 Lysets Kilde.
26 Før Sol stod op.	6 En dansk Ø.
28 Var i Nutid.	61 Velhavende.
29 Brugte Øjnene.	65 Et Verbum.
30 Skov i Jylland.	66 Spejderbolig.
31 Led af Rearing.	67 Læsestof.
33 Lille Jordhøj.	69 Husdyr.
35 Et Fristed.	70 Vaaben.
36 Dansk Cigar-	71 Flod i Rusland.
fabrikant.	73 Prænerer Huder.
38 Lever nær Dig.	74 Overbegavet.

Lodret

2 Frosset Vand.	37 Blød Jord.
3 Mørkets Betvinger.	38 Mørke.
4 Den 14. September.	40 Mishag.
5 Gammelt Køretøj.	41 En Krystalart.
7 Peter og Poul.	42 Let.
8 Træk.	43 Træ.
9 Græsmark.	45 Tidsmaaler.
10 En elsk nej.	46 Kugl.
11 Selvbeundrer.	47 Gnaven.
14 Græsenigitt.	48 Stat i U. S. A.
16 Store Fugle.	50 Ni i Kortspil.
18 Umodent Stikkels-	51 Krydderi.
bær.	52 Læk.
19 Fare afsted, hurtigt	54 Navn.
20 Engelsk Kystby.	56 Mordvaaben.
22 Formaar.	58 Kvindenavn.
25 L'hombremelding.	61 Mig personlig.
27 Nederlag.	63 Værktøj.
30 Tov.	66 Krigsgud.
32 Kinesisk Drik.	68 Tragisk Fy.
34 Forening.	70 Adverbium.
35 Tragisk Udbrud.	72 Vandløb.

Læser, bliv ikke forskrækket, naar De ser ovenstaaende mærkelige Billeder Bliv ikke forvirret, naar De ser ovenstaaende 72 nummerede Ord! Thi dette Billede er disse num-

Nr. 5. Der begynder et lodret Ord, der betegner et gammelt Køretøj. Hvilket Ord kender De paa 5 Bogstaver, som betegner et gammelt Køretøj? Har De fundet det første vandrette